

STOJAN KISELINOVSKI

Nacionalna struktura stanovništva Makedonije (1900—1913)

Stanovništvo Makedonije različitog je porijekla (Makedonci, Turci, Židovi i dr.), različite crkvene pripadnosti (egzarhisti, patrijaršisti, muslimani, mojsijevci), a i po brojnosti se međusobno razlikuje. O brojnosti i nacionalnoj pripadnosti stanovništva Makedonije postoji obimna i raznovrsna literatura.

Susjedne balkanske države, u želji da opravdaju svoje teritorijalne pretenzije na Makedoniju, koristile su se povijesnom znanosti kao argumentom za opravdanje svojih povijesnih i nacionalnih interesa u Makedoniji. Intelektualne snage tih država bile su u službi dokazivanja tobožnjega grčkog, srpskog, odnosno bugarskog karaktera Makedonije. Statistike kojima je dokazivana brojnost i nacionalna struktura stanovništva Makedonije bile su, zbog posebnosti državnih interesa pretenđenata na Makedoniju, različite i uvijek kontradiktorne. Kritizirajući znanstvenost balkanskih statistika, André Wurbain utvrdio je da su one »[...] svjesno falsificirane«.¹ Ipak, postoji povijesna istina, postoji stvarnost koja se mora poštivati. Uz to, ono što se primjećuje u statistikama o nacionalnoj strukturi stanovništva Makedonije jest razlika u teoretskim principima na kojima se zasnivaju grčke, srpske, odnosno bugarske statistike.

Mi ćemo ih pregledati i pokušati izvući zaključke, ali ne na osnovi jednostavnog prihvatanja jednog ili drugog zaključka (Vasila K'nčeva ili Jovana Cvijića), nego na osnovi znanstvenosti principa, koji su upotrijebljeni da bi dokazali grčki, bugarski ili srpski karakter Makedonije, kako bismo dobili što točniju etnografsku sliku stanovništva Makedonije. To je jedini mogući i logičan put kojim se možemo približiti povijesnoj stvarnosti u prošlosti, makar i samo relativnoj povijesnoj istini. Bugarski autori — Vasil K'nčev, s poznatom knjigom »Makedonija — Etnografija — Statistika« (Sofija, 1900), i D. M. Brancoff s knjigom »La Macédoine et sa population chrétienne« (Pariz, 1905), te profesor Jordan Ivanov i Vladimir Rumenov² — imali su, svakako, velik utjecaj na znanstveni svijet, pa su se, stoga, njihova djela često koristila za dokazivanje bugarskog karaktera Makedonije.

Pokušat ćemo analizirati radove Vasila K'nčeva i D. M. Brancoffa, jer se njihovi etnografski podaci smatraju vjerodostojnijim, zatim i ra-

¹ Wurbain André, *L' échange greco-bulgare des minorites ethniques*. Lausanne, 1930, 23.

² Руменов Владимир, *Българите въ Македония под гръцка власт*. Македонски преглед (МП), София 1940, кн. 4. Иванов И., *Българите въ Македония*, София 1915.

dove ostalih bugarskih autora, koji zapravo samo nastoje potvrditi njihove zaključke o etnografskoj slici Makedonije, citirajući ili uzimajući njihove radove kao meritoran dokaz.

Statistika Vasila K'nčeva o etnografskom stanju u Makedoniji ne zasniva se na crkvenoj ili jezičnoj pripadnosti prema jeziku u nastavi (grčkom, bugarskom ili srpskom), već na jezičnoj upotrebi u obitelji. Zato je za K'nčeva obitelj, po brojnosti i jeziku, osnovni element pripadnosti stanovništva nekoj nacionalnosti.

Prema K'nčevu, stanje po brojnosti i narodnosti kršćanskoga egzarhijskog i patrijaršijskog stanovništva s govornim makedonskim jezikom, makedonsko-muslimanskoga stanovništva s makedonskim govornim jezikom, grčkoga kršćanskog i muslimanskog stanovništva s grčkim materinskim jezikom te ostaloga kršćanskog stanovništva s vlaškim ili albanskim govornim jezikom u Makedoniji na početku 20. stoljeća bilo je ovakvo:

NACIONALNA STRUKTURA STANOVNIŠTVA MAKEDONIJE
NA POČETKU XX STOLJEĆA (1900)³

Narodnost	Brojnost
1. Bugari	1,181.336
2. Turci	499.204
3. Grci	228.702
4. Albanci	128.711
5. Vlasi	80.767
6. Židovi	67.840
7. Romi	54.557
8. Rusi	4.000
9. Čerkezi	2.837
10. Jermeni	300
11. Negri	200
12. Gruzijanci	60
13. Razni	9.010
Ukupno	2,258.224

Do istih zaključaka o strukturi stanovništva Makedonije došao je i D. M. Brancoff. On se, kao i Vasil K'nčev, koristi principom jezika kao elementom opredjeljenja, dajući mu širi sadržaj, proširujući mu vrijednost, tako da on sadrži u sebi točnost i objektivnost. Dok se u statistici Vasila K'nčeva stanovništvo određuje prema jeziku, D. M. Brancoff obuhvaća stanovništvo koje pripada dvjema osnovnim kršćan-

³ Кънчв Васил, Македония — Етнография и Статистика, София, 1900, 289. 289.

skim crkvama (egzarhijskoj i patrijaršijskoj) i muslimansko stanovništvo (slavenskoga i grčkog porijekla). On uzima jezik kao element opredjeljenja jedne ili druge nacionalnosti, ali proširuje crkvenu pripadnost: u kršćanske vjere ubraja ne samo egzarhijsku, već i katoličku, protestantsku i patrijaršijsku crkvenu pripadnost s grčkim biljegom. Poštujući te principe, D. M. Brancoff smatra da je nacionalna struktura stanovništva Makedonije prije balkanskih ratova bila ovakva:

NACIONALNA STRUKTURA STANOVNIŠTVA MAKEDONIJE
PREMA D. M. BRANCOFFU⁴

Nacionalnost	Brojnost
1. Bugari	1,172.136
2. Grci	190.047
3. Vlasi	63.895
4. Albanci	12.006
5. Romi	12.604
Ukupno	1,450.688

I Vladimir Rumenov daje prednost makedonskom stanovništvu, koje također naziva bugarskim, u odnosu na sve ostale manjine u današnjoj Egejskoj Makedoniji. Prema Vladimiru Rumenovu Makedonci čine 31,30% ili 339.369, Turci 30% ili 314.854, Grci 23,3% ili 245.251, Vlasi 1,4% ili 44.414, Romi 25.308, Židovi 68.206, Albanci 15.108 i ostalo stanovništvo 8016.⁵

Kao što smo vidjeli, princip kojim se služe bugarski autori, za razliku od grčkih, jest jezik kao element opredjeljenja. Makedonce egzarhijske crkvene pripadnosti ili patrijaršijske crkvene pripadnosti s »bugarskim jezikom« smatrali su Bugarima. Taj princip da narod istog porijekla, istog jezika, ali različite crkvene pripadnosti pripada istom etnosu, ne samo da je znanstven, nego je i točan i logičan. Mađarski narod je jedinstven, iako mu je crkvena pripadnost katolička odnosno protestantska. Bavarski su Nijemci katolici, ali im to ne smeta da budu Nijemci poput sjevernih Nijemaca protestanata. Bugarska država bila je veoma zainteresirana za Makedoniju. Taj velikobugarski interes branila je i bugarska povijesna znanost, pa zato u bugarskih povjesničara ima netočnosti, a jezik kojim govore Makedonci smatrali su bugarskim, pa zbog toga i stanovništvo bugarskim.

Osnovni je propust bugarskih autora to što su makedonski jezik smatrali dijelom bugarskog jezika. Nitko ne niječe i bilo bi neznanstveno nijekati

⁴ Brancoff D. M., La Macédoine et sa population chrétienne. Paris 1905, 237. Muslimanski živalj nije obuhvaćen.

⁵ Руменов Вл., Българите въ Македония под гръцка власт. МП, София, 1941, knj. 4, 90.

da nisu postojali i da ne postoje zajednički elementi s bugarskim jezikom i narodom. Ali, isto tako, makedonski jezik ima zajedničkih elemenata i crta i sa srpskim jezikom. To je zbližavanje prirodno, ono proizlazi iz zajedničkog slavenskog porijekla, pa zato bi trebalo da se izvlače znanstveni, a ne politički zaključci. I Ukrajinci imaju mnogo općih crta s Rusima, pa ih ipak nitko ne smatra Rusima. Bjelorusi su također bliski Rusima, ali im ipak nitko danas ne osporava samostalnost, tj. da se kao narod razlikuju od Rusa i Ukrajinaca. Slično je i sa slovačkim narodom i jezikom. Zajedničke osobine, zajedničku povijest u prošlosti je i makedonski narod i jezik, poput slovačkoga naroda i jezika, njegovao u sebi usporedno i s onim posebnim nacionalnim značajkama koje su mu garantirale objektivno postojanje. Te značajke dale su mu i moralno i povijesno pravo da smatra sebe posebnom nacijom i narodom. Zato se K. P. Misirkov zalagao za očuvanje toga narodnog, nebugarskog jezika, koji su Bugari nazivali bugarskim a upotrebljavao se samo u prosvjeti i egzarhijskoj crkvi, dakle ne u svakodnevlju: u kući, na sijelima, na tržnici itd.

Iako je, s jedne strane, dokazivanje bugarskih autora o brojčanoj premoći jednog elementa nad ostalima na osnovi jezika koji se govori u obitelji ispravno, oni, s druge, prihvaćaju kompromis s velikobugarskom politikom, smatrajući makedonski jezik bugarskim i makedonski narod dijelom bugarskog naroda. Zato, kad je riječ o bugarskom narodu u Makedoniji, tada to nema etnografski ili nacionalni značaj, već se samo politički i realno pod tom riječi krije druga nacionalnost, s istom i točnom brojnošću koju oni navode, ali s makedonskim značajem. Upotrebljavanjem jezika kao elementa kojim se utvrđuje bugarski karakter makedonskog jezika i bugarske narodnosti u Makedoniji, oni se, ipak, približavaju povijesnoj istini, dajući time realniju etnografsku slika Makedonije.

Inozemni učenjaci prihvatili su to gledište. Leon Lamouche primjećuje da se statistika Vasila K'nceva »[...] približava veoma mnogo istini.«⁶ Prema E. Kupheru, Makedonci, nazvani »[...] slavenomakedoncima«⁷, najbrojnija su narodnost u Makedoniji. Do istog zaključka, poput I. Verkovića i M. S. Jiričeka, došao je i poznati njemački etnolog Weigand⁸, koji je putovao po Makedoniji i na licu mjesta vidio brojčane odnose stanovništva. Svi oni potvrđuju da je »bugarsko« stanovništvo u većini u odnosu na grčko i muslimansko.

Srpske buržoaske statistike, u usporedbi s bugarskim i grčkim, razlikuju se u pogledu nacionalne strukture stanovništva Makedonije. U srpskim statistikama zapaža se velika razlika u procjeni stanovništva, na osnovi argumenata kojima se služe u dokazivanju srpskog karaktera Makedonije. Ivan Ivanović kaže da su od 1,366.556 stanovnika, koliko je Makedonija imala prije balkanskih ratova, 400.568 bili Srbi patrijaršisti, 265.408 Srbi egzarhisti, 400.627 muslimani, 60.000 Židovi, 190.639 pravoslavni neslaveni, 15.000 Srbi katolici, 34.277 pripadnici raznih narodnosti.⁹ U

⁶ Lamouche Leon, La Question Macédoine, МП, София, 1927, knj. 4, 62.

⁷ Kupher E., La Macédoine et les Bulgares. Lausanne, 1918, 11.

⁸ Weigand Gustav, Ethographie von Makedonien, Leipzig 1924.

⁹ Ивановић Иван, Македонија и Македонци. Београд 1908, 32.

istu krajnost zapadaju i M. V. Veselinović i S. Gopčević, koji također smatraju da su Srbi glavni žiteljski element u Makedoniji. O znanstvenosti tih autora nije potrebno mnogo govoriti. Jovan Cvijić u radu »Promatranja o etnografiji Makedonskih Slovena« smatra da Ivanovićeve i Veselinovićeve knjige sadrže prave zablude, neznanstvenost i zbrkanost.¹⁰ Borivoje Milojević, iako ne naziva Makedonce Srbima, nesumnjivo pod utjecajem S. Gopčevića, smatra da je u Makedoniji slavensko stanovništvo u većini. Do te konstatacije došao je na osnovi brojnosti slavenskih naselja i kuća.¹¹

Ipak, najveća zasluga u prilog tezi o srpskom značaju Makedonije pripada Jovanu Cvijiću. Cvijić ne čini male, jednostavne i očigledne greške, ne stvara statistike sa srpskom značajkom, poput I. Ivanovića i S. Gopčevića, što je u znanstvenoj javnosti budilo sumnje. Teško da bi tko mogao prihvatiti Ivanovićeve tezu, koji je nedovoljno upućen u makedonsku jezičnu problematiku, da je makedonski jezik srpski. Ta dva jezika toliko su udaljena, iako su slavenska, da Makedonac ne razumije srpski kad nema srpske vlasti u Makedoniji. Zato Jovan Cvijić kaže: »[...] makedonsko pitanje mora se postaviti na novu osnovu.«¹² Novi je prinos Jovana Cvijića teorija o flotantnoj masi. »[...] Makedonski Sloveni nemaju određenu nacionalnu svest, nemaju svoju istorisku prošlost, nemaju svoj književni jezik.«¹³

Da Makedonci nisu imali svoj književni jezik znanstveno je točno konstatirano, ali u djelima Jovana Cvijića ne objašnjava se zašto nisu imali svoj književni jezik. Pri stvaranju srpskoga, bugarskoga, odnosno grčkoga književnog jezika nije bilo nikakvih vanjskih otpora. Makedonci nisu imali književni jezik, ali je bilo pokušaja, usprkos izuzetno teškim uvjetima, da se takav jezik stvori. Pokušaj K. P. Misirkova, koji je odraz takve svijesti, bio je u susjeda i znanstveno i politički anatemisan. Htjelo se da se makedonski jezik zadrži na razini dijalekta, kako bi se moglo manipulirati s makedonskim perifernim dijalektima u prilog susjednih balkanskih država. I sâm Jovan Cvijić koristio se tom mogućnosti. Ali Cvijić, kojemu kao znanstveniku ne nedostaje znanstvena logika, mogao je, svakako, konstatirati da su ti dijalekti mogli, u normalnim uvjetima, prerasti u književne jezike. Jer književni jezik može potvrđivati postojanje nekoga naroda, ali nepostojanje književnog jezika ne može negirati postojanje neke nacije i naroda. Za Cvijića je postojanje književnog jezika značilo i postojanje naroda. Ali nisu li Srbi, Bugari, Grci i prije stvaranja književnog jezika postojali kao Srbi, Bugari, Grci? Da su Makedonci bez nacionalne svijesti — neznanstveni je zaključak. Nacionalni osjećaj, na osnovi nacionalnog porijekla, razvija se posred-

¹⁰ Цвијић Јован, Проматрање о етнографији Македонских Словена. Београд 1906, 62.

¹¹ Милојевић Боривоје, Насеља српских земаља, Београд 1921, knj. X, 19, 21, 38.

¹² Цвијић Јован, нав. dj., 7.

¹³ Idem.

stvom škole, crkve i državnosti. Bugarska, grčka i srpska državnost, na osnovi srpskoga, grčkoga i bugarskog porijekla, razvila je u svojim narodima snažan nacionalni osjećaj. A u Makedoniji nisu postojali takvi uvjeti. Nije bilo makedonske državnosti, makedonske škole ili makedonske crkve, pa se, stoga, i nije mogao na osnovi makedonskog porijekla stvoriti, u kratkom razdoblju, osnovan i snažan nacionalni osjećaj u Makedonaca. Činjenica što strane propagande, usprkos nastojanjima, nisu stvorile trajan nemakedonski osjećaj u Makedonaca, potvrda je o makedonskoj svijesti i nacionalnom osjećaju, iako ne u razvijenom obliku kao u susjednih naroda, koji su posjedovali državnost.

»Teško bi se mogla naći druga balkanska oblast«, kaže Blaže Koneski, »u kojoj bi nacionalni, kulturni razvoj u posljednja dva stoljeća bio toliko složen kao u Makedoniji. Razlozi tome mnogobrojni su, a svi su se iskazali u činjenici što je proces nacionalne emancipacije makedonskog jezika bio sputavan [...]«¹⁴ I ne samo u pogledu jezika. To što su Makedonci prihvatili patrijaršijsku crkvu nije potvrda pripadnosti grčkom narodu, grčkoj nacionalnoj svijesti. Kad je stvorena egzarhijska crkva, Makedonci su je prihvatili kao bližu makedonskoj svijesti, pa ni to, također, ne može biti potvrda pripadnosti bugarskoj nacionalnoj svijesti. Makedonska svijest evoluirala je u tijeku povijesti, ali je težila ka sve makedonskijoj, u školi, u crkvi, u državnosti, tj. ka autentičnoj makedonskoj svijesti. Možemo zaključiti da se srpski buržoaski učenjaci nisu, uglavnom, služili znanstvenim principima u dokazivanju srpskog karaktera Makedonije. To se jasno vidi iz toga, što su i sami politički činioци ne samo sumnjali nego bili i uvjereni u neznanstvenost radova objavljenih u Srbiji. I sami srpski konzuli u Makedoniji, koji su na terenu poznavali prave brojčane odnose stanovništva, suprotstavljali su se objavljivanju knjige S. Gopčevića na francuskom jeziku kao neznanstvenoj i neautoritativnoj.¹⁵ To potvrđuje i Sima Tomić, srpski poslanik u Makedoniji, koji u izvještaju srpskoj vladi piše: »[...] srpska književnost nije dala ni jedno ozbiljno delo o Makedoniji«.¹⁶ Usprkos tome, srpska je znanost, posebno teorija o flotantnoj masi, imala uspjeha u znanstvenom svijetu. Za Villarija Luigija Makedonija je »[...] savršen etnografski muzej«.¹⁷ Edmund Bouchie de Belle također je bio pod utjecajem »objektivnih« srpskih učenjaka. Za Bouchiea de Bellea, kao i za Cvijića, Makedonci se razlikuju od ostalih balkanskih naroda zato što nemaju ni nacionalni život, ni nacionalnu svijest.¹⁸ Uglavnom, u stranih učenjaka postoji ova velika slabost. Oni poznaju Makedoniju pretežno

¹⁴ Koneski Blaže, *Развиток на современиот македонски литературен јазик. Нова Македонија*, 25. IX 1975.

¹⁵ Апостолов Александар, *Еден документ за положбата на Македонија на крајот на XIX и почетокот на XX век. Гласник ИНИ, Скопје 1963, бр. 1, 248.*

¹⁶ Isto, 254.

¹⁷ Villari Luigi, *The Balcan Question*. London 1905, 121.

¹⁸ Bouchie de Belle Edmond, *La Macédoine et les macédoiniens*. Paris 1922, 44.

od posrednika: bugarskih, srpskih ili grčkih autora. Ali ono što je bitno nalazi se samo u onih stranih učenjaka koji su posjetili Makedoniju i utvrdili da je slavenski element doista u većini i da ne može biti riječi o Srbima, Bugarima ili Grcima, već jedino o makedonskim Slavenima. Karl Hron, dobar poznavalac srpskoga i bugarskog jezika, potvrdio je to još potkraj 20. stoljeća.¹⁹

Proanaliziraju li se grčke statistike o nacionalnoj strukturi stanovništva, primijetit će se, nasuprot srpskim i bugarskim, da je kao najbrojniji u Makedoniji naveden grčki element.²⁰ Silogos je u statistici objavljenoj 1903. smatrao da su od ukupno 1,873.000 stanovnika, koliko je imala Makedonija, 777.000 bili Turci, 374.000 Bugari, 659.000 Grci, 700.000 razni i dr. Iste podatke naveo je i ministar M. Delianis u *Le Temps*, br. 15.879, 26. XII 1904; on smatra da u Makedoniji živi 322.162 Bugara, 652.725 Grka, 17.076 Vlaha, 1253 romanizirana Vlaha, 53.147 Židova, 8911 Roma i 5583 pripadnika raznih narodnosti.²¹

Stilipon Kiriakides u knjizi »The northern ethnological bougaries Hellenism« smatra da samo u Solunskom vilajetu živi 373.227 Grka i 207.317 Bugara. U Bitoljskom vilajetu, prema istom autoru, živi 261.283 Grka i 178.410 Bugara. Ukupno u oba vilajeta živi 634.510 Grka i 385.729 Bugara.²² Brojnost grčkog življa je veća i u Ulisa Jalemosa. U želji da učvrsti grčke pozicije za Berlinskoga mirovnog kongresa (1878), Jalemos je objavio knjigu »Elinizam pred Kongresom«. Po njegovu mišljenju u Makedoniji je najbrojniji element grčki (750.000), zatim turski (390.000) i, tek na trećem mjestu, bugarski (300.000).²³

Osobitu pažnju nacionalnoj strukturi stanovništva Makedonije posvetio V. Colocotronis u knjizi »La Macédoine et l'hellénisme« (Pariz 1919). Za njega je Makedonija, zapravo, samo današnja Egejska Makedonija i mali dijelovi petričkoga, strumičkoga, kavadarskoga, prilepskoga i nevrokopskog kraja. U granicama te povijesne Makedonije živi, prema Colocotronisu, 423.490 Grka, 135.110 Bugara.²⁴ Kao što se vidi, u grčkim statistika-ma i izdanjima brojčani raspored makedonskoga i grčkog elementa različit je i ide u prilog grčkoj narodnosti. Bugarski učenjaci uzimali su jezik kao element nacionalnog opredjeljenja stanovništva; grčki učenjaci i povjesničari odbacuju, međutim, taj kriterij, pa kao osnovni element u dokazivanju brojnosti stanovništva Makedonije prihvaćaju sekundarni činilac: prosvjetu (broj škola), jezik prosvjete i crkvenu pripadnost, tj. manifestirani nacionalni osjećaj i teoriju o izgubljenom jeziku.

¹⁹ Хрон Карл, Народности на Македонските Словени. Скопје 1966. (Redakcija i recenzija Hristo Andonovski-Poljanski.)

²⁰ Od toga nije izuzetak ni jedan grčki povjesničar.

²¹ Citirano prema D. M. Brancoff; nav. dj., 197.

²² Kiriakides P. Stilipon, The northern ethnological bougaries Hellenism. Thesaloniki 1955, 45.

²³ Цвијић Јован, nav. dj., 13.

²⁴ Colocotronis V., La Macédoine et l'hellénisme. Paris 1919, 612.

»Otvaranje škola i osnivanje različitih društava«, piše Stefanos Papadopoulos, »svakako je najbolji dokaz o nacionalnosti stanovništva nekoga regiona, jer su to jasne značajke njegova slobodnog (nacionalnog, p. a.) izjašnjavanja [...]«²⁵

Nitko ne osporava da su u Makedoniji postojale grčke škole s grčkim nastavnim jezikom, ali to ne može biti meritoran dokaz brojčane nadmoći jednog elementa u odnosu na drugi. Prihvati li se grčki princip dokazivanja nacionalne strukture stanovništva na osnovi prosvjete (broja škola i učenika) i jezika prosvjete, dobit će se ovakvi rezultati o nekoliko kotara u južnoj Makedoniji. U Kosturskom kotaru bilo je ukupno 38 škola s grčkim nastavnim jezikom i s 2281 učenikom, u Lerinskom 25 škola s grčkim nastavnim jezikom i s 923 učenika, u Vodenskom 20 grčkih škola s 935 učenika, u Demir-Hisarskom 12 škola s grčkim nastavnim jezikom i s 273 učenika, u Serskom 54 škole s grčkim nastavnim jezikom i s 3426 učenika, u Dramskom 14 škola s grčkim nastavnim jezikom i s 925 učenika itd.²⁶

Ali ako se za tê iste kotare uvaži kao princip jezik kojim se govori u obitelji, dobit će se onakvi zanimljivi rezultati. U Kosturskom kotaru bilo je samo 15 naselja s grčkim materinskim jezikom, u Lerinskom samo jedno naselje s grčkim materinskim jezikom,²⁷ u Demir-Hisarskom tri naselja s grčkim materinskim jezikom, u Serskom 44 naselja s grčkim materinskim jezikom itd.

Kad bi se izradila statistika o nacionalnoj strukturi stanovništva kotara primjenom grčkog principa o jeziku u prosvjeti, proizašlo bi da je u tim kotarima grčkog stanovništva bilo u 163 naselja. Ali kad bi se za iste kotare primijenio princip o materinskom jeziku kojim se govorilo u obitelji, dobili bi se ovi rezultati: grčkog stanovništva nije bilo u 163 naselja, nego samo u 65 naselja s odgovarajućim grčkim stanovništvom i grčkim materinskim jezikom. Posve je shvatljivo zašto se grčki učenjaci ne služe jezikom kao elementom određivanja, već se služe prosvjetom, jer jedino takav pristup omogućava da se stanovništvo s makedonskim jezikom smatra, na osnovi jezika prosvjete, grčkim. Uz to, čak kad bi broj grčkih škola bio velik, ni to ne bi bio dokaz o brojčanoj prevlasti grčkog življa u Makedoniji. Grčke škole, otvorene u Makedoniji, nisu — barem ne sve — bile osnovane isključivo na bazi grčkoga nacionalnog elementa, pa se zato na toj osnovi ne može upoznati prava struktura stanovništva Makedonije. Grčke škole bile su osnovane ne samo na osnovi grčkoga, već i na osnovi makedonskoga, vlašskog i albanskoga nacionalnog elementa. Naredna statistika, iako nepotpuna, to potvrđuje; ona, iako parcijalno, omogućava da se spozna povijesna istina.

²⁵ Papadopoulos Stefanos, *École et association grecques dans la Macédoine du Nord durant le dernier siècle de la domination*; *Balkan, Studies*. Thesaloniki 1962, vol. 3, 398.

²⁶ Podaci o broju škola preuzeti su od D. M. Brancoffa, *La Macédoine et sa...* Paris, 1905.

²⁷ Brancoff D. M., nav. dj., 98–238.

GRČKE ŠKOLE ZA MAKEDONSKI NACIONALNI ELEMENT²⁸

Kotar	Škole	Učitelji	Učenici
Kukuški	1	1	4
Enidže-Vardarski	9	24	650
Lerinski	18	37	522
Kosturski	21	70	796
Demir-Hisarski	7	18	148
Vodenski	19	95	925
Lagadinski	7	95	318
Dramski	4	25	126
Serski	17	103	395
Solunski	16	117	1.362
Ukupno	119	585	5.246

GRČKE ŠKOLE ZA VLAŠKI ETNIČKI ELEMENT²⁹

Kotar	Škole	Učenici
Lerinski	7	245
Kosturski	5	300
Demir-Hisarski	3	67
Dramski	1	250
Serski	5	255
Solunski	10	775
Ukupno	31	1.892

Postojale su, isto tako, grčke škole u mjestima s mješovitim makedonskim, vlaškim i albanskim kršćanskim stanovništvom. Tako je u Serezu bilo 5 grčkih škola, u dramskom kraju 5, u demir-hisarskom 4, u vodenskom 1, u lerinskom 3 itd.³⁰ Dakle, mjesta i stanovništvo u današnjoj Egejskoj Makedoniji, u kojoj je nastavni jezik u školama grčki, ne mogu se, zbog makedonskoga, vlaškoga ili albanskoga kršćanskog elementa, smatrati grčkim. Prihvatili se grčki princip o pripadnosti stanovništva jednoj ili drugoj naciji, koji bi se zasnivao na nastavnom jeziku u školama, kako se mogu nazvati i *kamo se mogu svrstati makedonska djeca koja polaze katoličke ili protestantske škole s nastavom na francuskom*

²⁸ Isto.²⁹ Isto.³⁰ Isto, 99.

jeziku, a u obitelji se služe materinskim makedonskim jezikom? Broj škola i broj učenika ne daju pravu sliku nacionalnosti stanovništva nekoga regiona. U Makedoniji su gotovo sva grčka sela s grčkim materinskim jezikom bila obuhvaćena prosvjetnom mrežom, pa se na toj osnovi može dobiti prava slika o grčkoj manjini u današnjoj Egejskoj Makedoniji. Ali to ne vrijedi i za makedonsko stanovništvo. Velik broj makedonskih sela ostao je izvan prosvjetne mreže, pa bi to, suglasno grčkim principima, značilo da njih ne treba unositi u statistike. Samo u Enidže-Vardarskom kotaru nije bilo obuhvaćeno 26 makedonskih sela s 9727 učenika, u Kukuškom 17 sela s 5864 učenika itd.³¹ Može se, dakle, zaključiti da je grčka patrijaršija bila više zainteresirana za otvaranje škola za negrčko stanovništvo. Ali to nije specifično samo za Makedoniju, nego i za Rumunjsku, za Bugarsku, južnu Albaniju i sjeverni Epir, gdje je situacija bila ista ili slična. God. 1830. Grčka još nije bila dobila nezavisnost, a u Bitolju je već bila otvorena prva grčka škola.³²

Kao što prosvjeta i broj grčkih škola ne mogu biti znanstveni argument, tako su i statistike rađene na takvoj osnovi, daleko od stvarnosti i grubo je deformiraju. Isto tako, ni osjećaj pripadnosti grčkoj crkvi, pohađanje grčke škole i dr. ne može se prihvatiti kao znanstveni princip.

Ako je u Zapadnoj Evropi pohađanje škole s francuskom ili njemačkom nastavom u Alsaceu i Lorrainei dokaz francuske ili njemačke pripadnosti i odraz francuskoga ili njemačkog nacionalno manifestiranog osjećaja, u Makedoniji to ne samo što nije odraz nacionalne pripadnosti, već nije odraz ni manifestiranoga nacionalnog osjećaja. Osjećaj manifestiran u Alsaceu i Lorrainei odraz je unutrašnjeg slobodnog uvjerenja i prirodan je rezultat nacionalnoga njemačkog ili francuskog porijekla. U Makedoniji, međutim, to je prinudno manifestirani osjećaj, koji su izgradile grčka, bugarska i srpska škola i crkva. Svoj pravi osjećaj Makedonac je manifestirao tek nakon izlaska iz škole, svojim materinskim jezikom, svadbama, plesom i običajima. Zato postoji makedonska svijest koja nema ničega zajedničkog sa školskom svijesti i koja se bila izgradila u toku stoljeća. Školska svijest je, kao što dobro kaže Jovan Cvijić, »[...] nametnuta, nju su stvorile propagande«.³³

Ni teorija o »izgubljenom jeziku«, kojom su se služili grčki učenjaci u dokazivanju grčkog karaktera Makedonije, nema znanstvenu osnovu. Prema toj teoriji, naime, čitavo je stanovništvo današnje Egejske Makedonije, bez obzira govori li makedonski ili grčki, grčko, jer su oni koji govore slavenskim jezikom Grci koji su »izgubili materinski jezik«.

»Ovaj dijalekt (makedonski, p. a.) bio je siromašan i jednostavan«, piše Hariton Korizis, »zbog toga su se počeli i Grci služiti njime između sebe, umjesto bogatoga i teškog grčkog jezika.«³⁴ To je i razlog što »[...] Grci u Makedoniji ne govore uvijek grčkim jezikom, nego se služe makedonskim dijalektom«.³⁵ Tako se cjelokupno stanovništvo smatra grčkim, pa je grčki element označen kao većina.

³¹ Vidi D. M. Brancoff.

³² Papadopoulos Stefanos, nav. dj., 399.

³³ Цвијић Јован, nav. dj., 13.

³⁴ Hariton S. Korizis, Macedonia ghi Eliniki. Atina 1950, 68.

³⁵ Pantutidis A., Istoriki ke ehnologhiki meleti tu Balkaniku zitimatatos. P. 20, s. a., s. 1.

U povijesti su uvijek postojali fenomeni vezani uz jezik i njegovo proučavanje. Irci su, nakon što su ih okupirali Englezi, počeli postupno zaboravljati irski i prihvaćati engleski jezik. Slično se dogodilo i u razdoblju simbioze Dakijaca i Rimljana, u eri formiranja današnjega rumunjskog naroda i jezika. Usporedo s formiranjem novog naroda formirao se i novi jezik, asimiliranjem i nestajanjem slabije kulturno razvijenog naroda i jezika. Razvijeniji narod u materijalnom i duhovnom smislu nametnuo je svoja obilježja, a manje razvijeniji narod, uz veći ili manji otpor, prihvatio je taj i takav zakoniti i neminovni razvoj. Zato današnja Makedonija ne može biti iznimka; u njoj postoji asimilacija, ali ne grčkoga, nego slavenskoga elementa i slavenskog jezika.

Ali, je li uopće moguće, uz postojanje toliko kontradiktornih statistika, dobiti istinitu predodžbu o stanovništvu Makedonije glede njegove strukture i brojnosti. I sâm se Cvijić pitao: je li u Makedoniji moguće »[. . .] preciznije izdvojiti Slovene, Grke, Turke, Vlahe i dr.«³⁶

Složenost toga pitanja očigledna je;³⁷ ali politički događaji u razdoblju od 1913. do 1923 (balkanski ratovi, grčko-turski rat, Lozanski mirovni sporazum s obaveznom razmjenom stanovništva između Grčke i Turske) omogućuju da se dobije jasnija slika o pravim brojčanim odnosima stanovništva današnje Egejske Makedonije. To ćemo moći dokazati grčkim službenim popisom stanovništva Grčke godine 1928.

Prema službenom grčkom popisu stanovništva 1928, Egejska je Makedonija imala 1,412.477 stanovnika.³⁷ Ali svi stanovnici nisu rođeni, niti su živjeli u Egejskoj Makedoniji i prije 1913. Prema mjestu rođenja struktura stanovništva Egejske Makedonije 1928. godine bila je ovakva:

STRUKTURA STANOVNIŠTVA EGEJSKE MAKEDONIJE
PREMA MJESTU ROĐENJA³⁸

Rođeni		
u Makedoniji	u Grčkoj	u inozemstvu
784.278	53.356	565.143

³⁶ Цвијић Ј., Основе за географију у геологију Македоније и Србије. Београд 1906, 545.

³⁷ Nacionalnoj strukturi stanovništva Vardarske i Pirinske Makedonije nećemo posvetiti posebnu pažnju. To stanovništvo se slobodno izjasnilo da je makedonsko u svim poslijeratnim popisima, pa je time plebiscitarno korigiralo i srpsku i bugarsku historiografiju.

³⁸ Statistika apotelzemata tis apografis tu plitizmu tis Elados 15-16 maju 1928. Atina 1935, 13.

Iz te se statistike vidi jasno da je od ukupnog broja stanovništva Egejske Makedonije 1928 — 1,412.477 — 618.499 žitelja došlo nakon balkanskih ratova, u toku unutrašnjeg i vanjskoga migracionog kretanja u razdoblju 1913—1928. Dakle, samo je 784.278 žitelja od cjelokupnoga stanovništva Egejske Makedonije bilo rođeno i živjelo u Egejskoj Makedoniji prije 1913. Članovi Carnegijeve komisije, koji su u odnosu na makedonski spor bili neutralni, smatrali su da u Egejskoj Makedoniji žive, po nacionalnosti i brojnosti, ovi kršćanski narodi:

NACIONALNA STRUKTURA KRŠĆANSKOG STANOVNIŠTVA
EGEJSKE MAKEDONIJE NAKON 1913. GODINE³⁹

Nacionalnost	Brojnost
1. Makedonci (nazvani Bugari)	329.371
2. Grci	236.755
3. Vlasi	44.414
4. Albanci	15.108
5. Romi	25.302
6. Židovi	68.206
7. Razne	8.019
Ukupno	727.175

Prema članovima Carnegijeve komisije u Egejskoj je Makedoniji kao ne-grčki element živjelo 403.548 Makedonaca, Vlaha, Židova, Albanaca i Roma. A to, opet, znači da prije balkanskih ratova 403.548 žitelja nije bilo grčkog porijekla, odnosno da je samo 236.755 žitelja bilo grčkog porijekla i pripadalo grčkom jeziku. Ostaje nam da odredimo pripadnost još 143.975 stanovnika. To je stanovništvo zapravo prirodni priraštaj cjelokupnoga stanovništva — brojkom: 784.278 — koje su sačinjavali Makedonci, Grci, Vlasi, Romi itd. u razdoblju od 16 godina.

Usporedimo li te realne brojke s brojkama grčkih statistika (Silogosa, statistikama ministra Delianisa i dr.), uočit ćemo velik raskorak između stvarnosti i fikcije grčkih statistika.

Zato se statistika Vasila K'nčeva, koja je provedena na osnovi jezika kojim se govorilo u obitelji, može smatrati najvjerodostojnijom. Prema tome, nacionalna struktura ukupnoga kršćanskog i muslimanskog stanovništva prije balkanskih ratova bila je u Makedoniji ovakva:

³⁹ Анкета на Балканите, Доклад на Карнегиевата комисија по војните през 1912—1913. Софија 1941, 128.

NACIONALNA STRUKTURA STANOVNIŠTVA MAKEDONIJE
PRIJE 1913. GODINE⁴⁰

Narodnost	Brojnost
1. Bugari (Makedonci, p. a.)	1,181.336
2. Turci	499.204
3. Grci	228.702
4. Vlasi	80.767
5. Albanci	128.711
6. Romi	54.557
7. Židovi	67.840
8. Rusi	4.000
9. Čerkezi	2.837
10. Jermeni	300
11. Negri	200
12. Gruzijanci	60
13. Razni	9.010
Ukupno	2,258.224

Ali grčka, srpska i bugarska povjesnička literatura o srpskom, grčkom i bugarskom karakteru Makedonije postigla je, ipak, stanovite uspjehe. Ta propaganda — sa svojim »znanstvenim statistikama«, raznim etnografskim kartama i etnografskim tumačenjima (Jovan Cvijić) — dovela je do toga da se ne zna točno broj stanovnika Makedonije po nacionalnostima; tako je ona u evropskome znanstvenom i političkom svijetu stvorila lažno uvjerenje da je Makedonija šarenilo naroda te da je, prema tome, prirodno i moralno pravo balkanskih država: Grčke, Bugarske i Srbije, da svojim prisutnošću u Makedoniji riješe makedonsko pitanje. Tako je Makedonija i bila a priori podijeljena između svojih susjeda: Dio Evrope bio je uvjeren (rukovođen vlastitim ciljevima) u ispravnost takva rješavanja makedonskog pitanja. A balkanski su ratovi, na osnovi »povijesnih i znanstvenih dokaza«, materijalno potvrdili podjelu Makedonije. Time je makedonskom narodu zadan težak udarac, negirana je njegova osobnost i njegov nacionalni i državni život.

Balkanskim ratovima i migracionim kretanjima etnografski je lik Makedonije doživio velike promjene: počela je nova stranica u povijesti makedonskog naroda, koja se, svojom tragičnošću, može mjeriti samo s irskom, kurdskom i jermenskom tragedijom.

(S makedonskog preveo *Petar Kepeski*)

⁴⁰ Кънчев Васил, Македония — Етнография и Статистика, София 1900, 289.